

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมการรักษา คุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ในการศึกษาปัญหาทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมการรักษา คุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ทฤษฎีการมีส่วนร่วม แนวคิดในการพัฒนาชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิด สิทธิชุมชน และทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

2.1 ความหมายและความสำคัญเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมการรักษา คุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

2.1.1. ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วม (Participation) ตามพจนานุกรมภาษาอังกฤษ ฉบับออกซฟอร์ดได้ให้นิยามไว้ดังนี้

“การมีส่วนร่วมกับบุคคลอื่นในการกระทำบางอย่างหรือบางเรื่อง” ดังนั้นการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลกระทำการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือในประเด็นที่บุคคลนั้นสนใจ ไม่ว่าจะเขาจะได้ปฏิบัติการเพื่อแสดงถึงความสนใจอย่างจริงจังหรือไม่ก็ตาม และไม่เป็นที่บุคคลนั้นจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นโดยตรง แต่การมีทัศนคติความคิดเห็น ความสนใจ และความห่วงใยก็เพียงพอแล้ว¹

ทั้งนี้ยังได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่กลุ่มประชาชนหรือขบวนการที่สมาชิกของชุมชน ซึ่งกระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกันที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วมความสนใจร่วม มีความต้องการที่มีเป้าหมายร่วมทาง

¹ Kiattikajon Wajanasawat, People's Participation in Policy Implementation Government Recruitment Services (Bangkok: Planning and Information Division, Department of Employment Ministry of Labor, 2007), 5-6. อ้างถึงใน เอกพงษ์ สารน้อยและสุกานดา สารน้อย. (2563). ปัญหาทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมและอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม. *วารสารวิชาการคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*. 8(2). หน้า 34.

เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง หรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจมติชุมชน ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม²

การมีส่วนร่วมของชุมชนคือ กระบวนการให้คนในชุมชนหรือคนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการ พัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ความรู้และความชำนาญที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่แท้จริง จึงหมายถึงการที่คนในชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้ทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม และการตัดสินใจต่างๆ เป็นที่ยอมรับร่วมกัน³

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนร่วมมือกันคิดร่วมกันปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบช่วยเหลือกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นของบุคคลหรือของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการดำเนินงาน ดำเนินกิจกรรม เกิดการพัฒนา อนุรักษ์และเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิ่งทีสำคัญของการพัฒนาชุมชน จึงส่งผลให้การดำเนินงานหรือดำเนินกิจกรรมเป็นไปตามแผนงานที่วางไว้หรือโครงการที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและการที่ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการพัฒนาชุมชนของตน และร่วมกันกระทำในสิ่งที่ลงความเห็นร่วมกันตามความต้องการของชุมชนและสิ่งที่ช่วยกันทำต้องเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อชุมชนเพื่อเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจและกำหนดปัญหาความต้องการของตนเองได้อย่างแท้จริง และเพื่อเป็นการเสริมสร้างพลังให้แก่คนในชุมชนหรือกลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่ดั่งขึ้นในชุมชน

ดังนั้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการส่งเสริมและการรักษาคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ชุมชนต้องมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เพื่อให้ได้ความรู้ของข้อมูลทีถูกต้อง และเป็นความภาคภูมิใจร่วมกันของคนในชุมชนหรือท้องถิ่น และยังเป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมกันให้เกิดความรักความสามัคคีกัน ในชุมชนหรือในท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน⁴

² Kiattikajon Wajanasawat, *People's Participation in Policy Implementation Government Recruitment Services* (Bangkok: Planning and Information Division, Department of Employment Ministry of Labor, 2007), 5-6. อ้างถึงใน เอกพงษ์ สารน้อยและสุกานดา สารน้อย. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 1. หน้า 34.

³จินตวิรี เกษมสุข. (2554). *การสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 2.

⁴ Egkapong Sarnnoi, *Issues of Laws on Protection of Intangible Cultural Heritage* (Bangkok: Doctor of Laws, 2017), 78. อ้างถึงใน เอกพงษ์ สารน้อยและสุกานดา สารน้อย. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 1. หน้า 34.

2.1.2 ความสำคัญจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมการรักษาคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากชุมชนในการส่งเสริมและรักษาภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมควรเป็นไปตามกระบวนการ องค์กรหรือหน่วยงานของรัฐ นักวิชาการเป็นผู้กระตุ้นให้ชุมชนเห็นความสำคัญและช่วยพัฒนาฐานความรู้ให้เกิดขึ้น สร้างแรงจูงใจเชิงบวกทำให้คนในชุมชนภูมิใจและตระหนักถึงศักดิ์ศรีของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ส่วนชุมชนหรือกลุ่มคนผู้สร้างสรรค์ซึ่งอยู่ในบริเวณที่พัฒนามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนั้นย่อมเป็นผู้มีองค์ความรู้คุ้นเคยกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมดังกล่าว⁵

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยในการพัฒนา พื้นฟู และอนุรักษ์พื้นที่ในชุมชนหรือท้องถิ่นซึ่งควรได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือและส่งเสริมพัฒนาให้มีความสอดคล้องกับการบริหาร เพื่อให้ชุมชนยืนหยัดได้ด้วยตนเองและเพื่อเป็นการพัฒนาที่ระบบและสามารถพัฒนาศักยภาพชุมชน ได้อย่างตรงจุด เนื่องจากคนในชุมชนหรือเจ้าของพื้นที่ควรเป็นผู้มีความเข้าใจในพื้นที่มากที่สุดนั่นเอง⁶

2.2. ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ยุคของการเปลี่ยนแปลงจากประชาธิปไตยแบบตัวแทน เป็นประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม การทำงานแบบมีส่วนร่วมนั้นไม่ว่าจะเป็นระดับครอบครัว ระดับโรงเรียน ระดับชุมชน ระดับองค์กร หรือระดับประเทศนั้นว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการทัศน์ปัจจุบัน เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้น ยินยอมปฏิบัติตาม (Compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (Commitment) ได้อย่างสมัครใจ เต็มใจ และสบายใจ ได้มีการดำเนินการแก้ปัญหาความไม่เรียบร้อยในชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม แต่อย่างไรก็ตาม การเข้ามามีส่วนร่วมนั้นจำเป็นต้องทำตามขั้นตอน โดยผู้คนจะเข้าร่วมในกิจกรรมทุกอย่างต้องมีพื้นฐานคติความคิดในเรื่องของการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วมมีนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ดังนี้

⁵ พนิต มงคลธรรม รัตนะ. (2561). กฎหมายส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม : การพัฒนาและอุปสรรคของประเทศไทย. *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ*. 9(1). หน้า 92.

⁶ เอกพงษ์ สารน้อยและสุกานดา สารน้อย. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 1. หน้า 34.

Arnstien ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมโดยไม่มีบทบาทอะไรเลย ย่อมไม่ได้ผลการมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพนั้น ผู้เข้าร่วมจะต้องรู้จักใช้อำนาจและสามารถควบคุมกิจกรรมนั้นได้จึงจะทำให้เกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพ

Berkley ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ผู้นำเปิดโอกาสให้ผู้ตามทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในการทำงานเท่าที่จะสามารถกระทำได้

William Erwin ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง

นิคม ผัดแสน ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ให้ประชาชนได้คิดค้นแนวทางขึ้นเอง เป็นผู้กำหนดการตัดสินใจ คิดค้นปัญหา และการดำเนินการในขั้นตอนต่างๆ เช่น แสดงความคิดเห็น เสนอแนะ และสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ

อุทัย บุญประเสริฐ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้สมาชิกของชุมชนและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในกิจกรรมใดๆ ให้ความช่วยเหลือและมีอิทธิพลต่อการดำเนินกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อประชาชน

พีระ พรนวม ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง เป็นการกระจายอำนาจให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาปัญหาความต้องการร่วมกัน ในการตัดสินใจร่วมกัน วางแผนดำเนินงานหรือแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ดำเนินการหรือปฏิบัติงานร่วมกัน ตลอดจนรับรู้ผลดี เสีย จนเกิดความภาคภูมิใจร่วมกัน

ทรงวุฒิ เรืองวาทศิลป์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเข้ามามีบทบาทร่วมในกิจกรรมทุกประการตามกำลังความสามารถของสมาชิกไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม การติดตามตรวจสอบ และการประเมินผลร่วมกัน นำผลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขพัฒนางานในกลุ่มให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ศัญญา เคนาภูมิ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่สมาชิกได้มีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติตามโครงการ ร่วมติดตามประเมินผลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์ ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมจะต้องมาจากความสมัครใจ พึงพอใจ และได้รับผลประโยชน์ที่เกิดจากชุมชนโดยส่วนรวมร่วมกัน

⁷ วชิรวัชร งามละม่อม. (2559). *ทฤษฎีการมีส่วนร่วม*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: http://learningofpublic.blogspot.com/2016/02/blog-post_79.html. [2564, 1 มิถุนายน]

เมตต์ การุณจิต ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ไม่ว่าจะ เป็นทางตรงหรือทางอ้อม ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตามผล⁸

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนได้มีส่วนร่วมร่วมมือกันในการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรมต่างๆ การติดตามตรวจสอบ และการประเมินผลร่วมกันเป็น ไปอย่างอิสระ และนำผลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขพัฒนางาน กิจกรรมหรือเพื่อพัฒนาหรือใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคลคน ในการแก้ปัญหาของชุมชนและพัฒนางานในชุมชนให้มีความโปร่งใสและให้มีประสิทธิภาพที่ดียิ่งขึ้น⁹

2.3. แนวคิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

การครอบงำการมีอิทธิพลทางอำนาจของกลุ่มคนในประเทศที่เรียกว่า “ประชาธิปไตย” ต่อผู้ค้ำใน “ประเทศที่กำลังพัฒนา” หลังจากการสิ้นสุดลงของสงครามโลกครั้งที่ 2 การมีส่วนร่วมได้ถูกริเริ่มและถ่ายทอดในกระบวนการพัฒนาอย่างมีแผน โดยถูกแทรกอยู่ในนโยบายความช่วยเหลือทางการพัฒนาของประเทศตะวันตกและในการวางแผนการพัฒนาของกลุ่มประเทศด้อยพัฒนาในช่วงทศวรรษแห่งการพัฒนา (ค.ศ.1950-1960) แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมถูกใช้เป็น “การปฏิบัติการ” ในกระบวนการพัฒนาชุมชน โดยเน้นให้คนในชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาเพื่อปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตัวเอง

การมีส่วนร่วมถูกใช้สร้างเป็นแนวคิดและเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทักษะและสนับสนุนเชิงกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนารวมทั้งสร้างความรับผิดชอบในการสนับสนุนต่อการร่วมปฏิบัติในงานโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญการพัฒนาชุมชนในระยะปี ค.ศ. 1960 ยังเป็นการวางฐานขององค์กรชุมชนโดยมุ่งเน้นให้องค์กรเป็นผู้สนับสนุนให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์กรและมุ่งสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลดจนความรู้ความเข้าใจการมีส่วนร่วมและความสามัคคีพร้อมใจในหมู่สมาชิกของชุมชนแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน

⁸ วชิรวัชร งามละม่อม. (2559). *ทฤษฎีการมีส่วนร่วม*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: http://learningofpublic.blogspot.com/2016/02/blog-post_79.html. [2564, 1 มิถุนายน]

⁹ วชิรวัชร งามละม่อม. (2559). *ทฤษฎีการมีส่วนร่วม*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: http://learningofpublic.blogspot.com/2016/02/blog-post_79.html. [2564, 1 มิถุนายน]

คือการใช้ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจ¹⁰ในการพัฒนาโดยแสดงศักยภาพที่ตนมีอยู่ในการตัดสินใจในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาในด้านต่างๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมกันรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อัน มีผลกระทบถึงตัวของชุมชนเองการฝึกกำลังเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์เกิดความร่วมมือว่าการระดมพลังของประชาชนให้เกิดความร่วมมือร่วมใจระหว่างประชาชนด้วยกันและรวมทั้งการปฏิบัติการให้ประชาชนเกิดความร่วมมือร่วมใจกับหน่วยงานของรัฐ หรือตัวแทนอย่างเต็มที่

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เป็นการพัฒนาที่เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนา อันเป็นกระแสแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและอยู่ในแผน ฉบับที่ 8 โดยความคิดพื้นฐานที่สำคัญ คือ ประชาชนในชุมชนควรเป็นผู้ระบุปัญหาความต้องการ ตลอดจนแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนจะมีผลทำให้มีการเพิ่มบทบาท¹¹

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาอีกทั้งเพิ่มความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของท้องถิ่นของตนเอง และการพัฒนาชนบทหากมองในภาพกว้างๆ ภาคการพัฒนาต่างๆ ที่มาประกอบเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาชนบทที่มีบทบาทเกี่ยวข้องโดยตรง ประกอบด้วยภาคต่างๆ ได้แก่ ภาครัฐ ภาคประชาชนและชุมชน ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจและภาคอื่นๆ เช่น นักวิชาการ สื่อมวลชน ซึ่งภาคต่างๆ ต้องมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามหน้าที่ของตน โดยทุกส่วนประกอบจะต้องมีส่วนร่วมกัน เพื่อทำการพัฒนาประเทศให้สามารถพึ่งตนเองได้

อकिन ระพีพัฒน์ และ จารุภรณ์ เกาชะทัด ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึงการที่ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหาเป็นผู้นำทุกอย่างไม่ใช่มีการกำหนดเอาไว้แล้ว หรือเพียงแค่ให้ประชาชนเข้าร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่คิดขึ้น¹²

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึงการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรในปัจจุบันที่มีในสังคมเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพ ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการ กำหนดชีวิตของตนเอง

¹⁰ วชิรวัชร งามละม่อม. แนวคิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาในชุมชน. หน้า 1

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

¹² วชิรวัชร งามละม่อม. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 10. หน้า 2.

เพียงเดือน ขาสีเมฆ ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง การที่สามารถทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาแก้ไขและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า มนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและได้รับคำชี้แนะที่ดี¹³

การพัฒนาแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นคำที่เริ่มใช้กันเมื่อประมาณ 30 ปี ที่ผ่านมา เพื่อแสดงว่าโครงการพัฒนาต่างๆ ที่นำไปให้ชาวบ้านในชุมชนต่างๆนั้น ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมบ้างก็บอกว่ามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยชุมชนมีส่วนร่วมสมทบงบประมาณ 5-10% ถ้าไม่มีเงินก็คิดจากมูลค่าแรงงาน วัสดุสิ่งของหรือวัสดุแรงงาน หรืออะไรก็ได้ที่มาจากชุมชนงบประมาณเกือบทั้งหมด รวมทั้งการคิดและวางแผนมาจากข้างบน คือ มาจากหน่วยงานภายนอกทั้งหน่วยงานราชการหรือองค์กรเอกชนบ้างก็บอกว่ามีส่วนร่วม ในทุกขั้นตอน คือ การเก็บข้อมูลวางแผนการปฏิบัติ และประเมินผล และอ้างว่านี่คือกระบวนการที่มาจากข้างล่าง รวมทั้งอ้างว่าได้มีการทำประชาพิจารณ์ ซึ่งหมายถึงว่าได้รับการ รับรอง จากชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในการกำหนดนโยบาย การบริหารจัดการทรัพยากร การบริหารจัดการชุมชน คน ทุนของชุมชน จึงต้องมีการแยกแยะเนื้อหาและรูปแบบของ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ให้เหมาะสมกับในแต่ละเรื่องพร้อมกับวิธีการและกระบวนการที่เหมาะสมการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่แค่เพียงรูปแบบ เช่นการเลือกตั้งในทุกระดับ แล้วก็ปล่อยให้ผู้ได้รับเลือกตั้งไปดำเนินการทุกอย่างทุกเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนหมายความว่า หลังการดำเนินงานของผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเข้าไปทำหน้าที่แทนประชาชนการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่เพียงไปหา 5-10% มาสมทบ โครงการที่องค์กรจากภายนอกนำเข้าไปให้ ไม่ใช่การเข้าไปเก็บข้อมูลให้ข้าราชการที่บอกว่าจะเอาไปทำโครงการพัฒนาท้องถิ่น ไม่ใช่แค่การไปร่วมประชุมรับฟังการเสนอโครงการแล้วก็มีมือรับรองแล้วอ้างว่าเป็น ประชาพิจารณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนคือการแสดงออกถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน ของชุมชนในการจัดการทุนชุมชน จัดการชีวิตของตนเอง

การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดในการพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีโอกาสได้แสดงความสามารถของตนและได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนหรือท้องถิ่น รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณา กำหนดนโยบายและการตัดสินใจของรัฐ ประกอบด้วยการให้ข้อมูล

¹³ วชิรวัชร งามละม่อม. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 10. หน้า 2.

ข่าวสารต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การเปิดรับความคิดเห็นจากคนในชุมชน การวางแผนร่วมกันและการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้¹⁴

กล่าวโดยสรุป แนวคิดในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนจึงสำคัญมากต่อการส่งเสริมให้คนในชุมชนหรือคนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ได้มีส่วนร่วมมือกันคิด ตัดสินใจ พิจารณาในเรื่องต่างๆ กำหนดนโยบาย การบริหารทรัพยากร บริหารจัดการคนในชุมชน และให้คนในชุมชนหรือคนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ทั้งนี้จึงทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาศักยภาพไปในทิศทางที่ดียิ่งขึ้น ทำให้ชุมชนในพื้นที่นั้นๆ ได้เป็นที่รู้จักในวงกว้างเกิดเป็นความภาคภูมิใจของคนในชุมชน

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา หมายถึง ผลึกขององค์ความรู้ที่มีเอกลักษณ์ซึ่งมนุษย์ในสังคมหนึ่งๆ คิดค้นขึ้นจากการบูรณาการระหว่างความคิดและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งรอบตัว ภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้มาโดยผ่านกระบวนการสั่งสม สืบทอด ปรับปรุงและประยุกต์ต่อเนื่อกันเป็นระบบคุณค่าดั้งเดิมที่สะท้อนออกมาให้เห็นในชีวิตประจำวันของบุคคลด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ ภูมิปัญญาจึงมีความเชื่อมโยงกับระบบต่างๆ ของสังคมทั้งระบบตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม

สิริมาส เสงร์ศรีมิ ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเปรียบได้กับ ความรู้ ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมที่หยั่งรากฐาน สืบทอดสั่งสม และผ่านกาลเวลาไม่ว่าจะยาวหรือสั้นอยู่ในสังคมแต่ละพื้นที่นั่นเอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตประจำวันและสืบทอดความรู้นั้นจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งอาจเหมือนหรือแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นหรือกลุ่มชาติพันธุ์ ขึ้นอยู่กับระบบสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้นๆ¹⁵

แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้เกิดขึ้นจากข้อจำกัดของการพัฒนาในอดีตที่ไม่ให้ความสำคัญกับองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น และการละเลยระบบวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ฐานราก ภูมิปัญญาจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมคือ เป็นสิ่งที่ไม่คงที่มีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งประกอบด้วยสาระสำคัญ 2 ประการคือ

¹⁴ วชิรวัชร งามละม่อม. (2558). *แนวคิดในการพัฒนาชุมชน*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก :<http://learningofpublic.blogspot.com/2015/11/blog-post.html#more>. [2564, 1 มิถุนายน]

¹⁵ วชิรวัชร งามละม่อม. (2558). *แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก :<http://learningofpublic.blogspot.com/2015/09/local-wisdom-approach.html>. [2564, 1 มิถุนายน]

ประการแรกคือ ส่วนที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ผลผลิตทางภูมิปัญญา เช่น ผ้าทอ งานจักสาน

ประการที่สองคือ ส่วนที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ระบบคิด ความเชื่อ ทักษะคิดและค่านิยม ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการที่คนของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลกและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนการดังกล่าว จะมีรากฐานคำสอนทางศาสนา คติ จารีต ประเพณี ที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมา ปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขในส่วนที่เป็นชุมชน และปัจเจกบุคคล ซึ่งกระบวนการที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดกันมา อันเป็นความสามารถและศักยภาพในเชิงแก้ปัญหา การปรับตัวเรียนรู้และสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อการดำรง อยู่รอดของเผ่าพันธุ์ จึงตกทอดเป็นมรดก ทางวัฒนธรรมของธรรมชาติ เผ่าพันธุ์ หรือเป็นวิถีของชาวบ้าน¹⁶

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ชุมชนควรฟื้นฟู พัฒนาและอนุรักษ์เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่มีคุณค่าหรือมีความสำคัญต่อชุมชนให้สามารถคงอยู่ต่อไปเช่น การอนุรักษ์ ประเพณี วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ สามารถสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนหรือสามารถสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนได้¹⁷ ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน ทำให้คนในชุมชนเกิดความรักและความภาคภูมิใจ ที่จะร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อไปในอนาคต¹⁸ ดังนั้นแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีคุณค่าและความสำคัญโดยตรงในการส่งเสริมให้คนในชุมชนหรือคนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

2.5 แนวคิดสิทธิชุมชน

2.5.1 ความหมายสิทธิชุมชน

ความหมายสิทธิชุมชน

“สิทธิ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถานแปลว่า “อำนาจอันชอบธรรม” คำว่า “อำนาจ” นั้นในทางสังคมวิทยา หมายถึง ความเป็นไปได้ที่บุคคลหนึ่ง สามารถกำหนดให้อีกบุคคล

¹⁶ ภูมิปัญญาท้องถิ่น. วิถีชุมชน (สค03045). หน้า 3.

¹⁷ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่องานส่งเสริมการเกษตร. กลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นและนวัตกรรมด้านการเกษตร กองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. หน้า 1.

¹⁸ ภูมิปัญญาท้องถิ่น. อ่างแล้วเชิงอรุณที่ 16. หน้า 3.

หนึ่งกระทำตามความต้องการของตนโดยไม่คำนึงว่าอีกฝ่ายหนึ่งต้องการกระทำหรือไม่ตาม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525) ให้ความหมาย “อำนาจ” คือความสามารถหรือสิ่งที่สามารถทำหรือบันดาลให้เกิดสิ่งใดได้

“สิทธิ” นั้นจึงไม่ใช่อำนาจหรือความมีอำนาจเพียงเท่านั้นแต่ “สิทธิ” ต้องเป็นอำนาจที่ถูกกำกับด้วย “ความชอบธรรม” อันหมายถึงอำนาจที่ถูกต้องตามหลักธรรม ตามหลักของคุณงามความดี ความถูกต้อง ความยุติธรรม เช่น หลักศาสนา หลักกฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ประเพณีและเกณฑ์คุณค่าที่คนในสังคมหนึ่ง ยึดถือร่วมกัน ในภาษาอังกฤษ “สิทธิ” จึงตรงกับคำว่า “Right” ซึ่งแปลว่า ความถูกต้อง ในบางตำราอาจใช้คำว่า “สิทธิอำนาจ” ในความหมายเดียวกัน¹⁹

“ชุมชน” ในความหมายดั้งเดิมหมายถึง “หมู่ชน กลุ่มคน ที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็กอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน” แต่ในความหมายที่กว้างขวางออกไปในสังคมสมัยใหม่ ปรากฏเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย ที่สมาชิกอาจมิได้อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน แต่มีความผูกพัน มีผลประโยชน์เดียวกัน มีชะตากรรมร่วมกัน สมาชิกแต่ละคนนิยมตนเองว่าเป็นหนึ่งในวงสัมพันธ์นั้นและสังคมก็รับรู้ว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนั้น เช่น ชุมชนทางอากาศ ชุมชนผู้ได้รับผลกระทบ ผู้เดือดร้อนจากการพัฒนาคนพิการ ฯลฯ ดังนั้น “ชุมชน” จึงหมายถึง วงสัมพันธ์ในลักษณะที่กว้างขวางออกไป²⁰

“สิทธิชุมชน” เป็นอุดมการณ์ที่แนบแน่นกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนมาอย่างยาวนานจากการใช้ชีวิตร่วมกันของชาวชุมชนที่ต้องพึ่งพาอาศัย ร่วมทุกข์ร่วมสุข เกิดความเอื้ออาทรและผูกพัน ความขัดแย้งแตกแยกที่เกิดขึ้นจะผลักดันให้มีการคิดค้นหาวิธีการจัดการภายในให้ลุล่วงไป²¹ ความเป็นไปของชุมชนในลักษณะดังกล่าว พัฒนาให้เกิด “กฎเกณฑ์” ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นข้อบัญญัติอันศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวชุมชนยึดถือร่วมกัน แฝงอยู่ในวิถีชีวิตชุมชน เกิดการผลิตซ้ำ เกิดการพัฒนาเป็นแบบแผนที่แข็งแรง ข้อบัญญัติดังกล่าวของชุมชน เป็นข้อบัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกับ “ขอบเขตอำนาจ” ที่สมาชิกแต่ละคนแต่ละฐานะพึงมี พึงได้รับท่ามกลางการดำเนินชีวิตด้วยกัน อำนาจนั้นเป็นอำนาจที่ทุกคนยอมรับภายใต้ “คุณค่า ที่ยึดถือร่วมกัน” เป็นอำนาจที่มีความชอบธรรมก็คือ “ระบบสิทธิ” ของชุมชนนั่นเอง²²

¹⁹ พ้าดาว คงนครและนิทัศน์ องค์กรกิจวัตร. (2555). *สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. หน้า 11.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

²¹ พ้าดาว คงนครและนิทัศน์ องค์กรกิจวัตร. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 19. หน้า 17.

²² พ้าดาว คงนครและนิทัศน์ องค์กรกิจวัตร. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 19. หน้า 18.

“คุณค่าที่ชุมชนยึดถือร่วมกัน” เป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้น โดยชีวิตชุมชน เช่น ความเชื่อ เรื่องผี บรรพบุรุษ, ผีปู่ตา, คุณค่าแห่งความกตัญญูรู้คุณต่อธรรมชาติและบุพการี การเคารพและให้คุณค่าในผลประโยชน์และทรัพย์สินส่วนร่วม ฯลฯ หรืออาจเป็นคุณค่าที่ชุมชนรับจากภายนอก ผสมผสานเป็นคุณค่าของชุมชน เช่น หลักธรรมทางศาสนา กล่าวได้ว่า คุณค่าเหล่านี้เป็น “หลักทางศีลธรรม” ซึ่งทำหน้าที่กำกับพฤติกรรมของชาวชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติ²³

ระบบสิทธิของชุมชนหรือสิทธิชุมชนปรากฏอยู่ในทุกมิติของชีวิตชุมชน ตั้งแต่ระบบการจัดการทรัพยากร ระบบเกษตรกรรม ระบบการดูแลสุขภาพ ระบบการศึกษา ระบบการปกครอง ระบบยุติธรรมของชุมชน ฯลฯ

ระบบสิทธิที่หลากหลายซับซ้อนของสังคมชุมชน ที่กล่าวถึงเป็น “สิทธิตามจารีตประเพณี” (Customary Right) ซึ่งมักจะแตกต่าง ขัดแย้งกับสิทธิตามกฎหมาย (Legal Right) ทั้งนี้เพราะสิทธิตามจารีตประเพณี มักจะตั้งอยู่บนหลักของ “สิทธิทางศีลธรรม” อย่างเคร่งครัด ขณะที่สิทธิตามกฎหมายนั้นจะผสมผสานหลักการทางการเมืองและเศรษฐกิจด้วย²⁴

แนวคิดทฤษฎี เรื่อง “สิทธิ” คลี่คลายมาถึง “สิทธิชุมชน” ในปัจจุบันนี้มีรากฐานสำคัญ มาจากการพัฒนาปรัชญาการเมืองที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตกในศตวรรษที่ 16-17 ซึ่งให้ความสำคัญกับ “สิทธิของปัจเจกชน” ในฐานะ “สิทธิของพลเมือง” และ “สิทธิทางการเมือง” อันเป็นที่มาของระบอบการเมืองเสรีประชาธิปไตย และระบอบทรัพย์สินส่วนบุคคลหรือกรรมสิทธิ์เอกชนอันเป็นหัวใจของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งเติบโตงอกงามต่อมา แต่ก็ถูกท้าทายและวิพากษ์จากนักคิดสายสังคมนิยมซึ่งเห็นว่าสิทธิ²⁵ปัจเจกชนและระบอบทรัพย์สินส่วนบุคคลเป็นที่มาของความเลื่อมทรามทางศีลธรรม เป็นที่มาของการทุจริตทางชนชั้นและลดทอนศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ จึงควรให้ความสนใจแก่ “สิทธิกลุ่ม”, “สิทธิร่วม” และแทนที่จะมีเพียงสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ต้องมี “สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม” ด้วย จนต่อมาในปี พ.ศ. 2491 เมื่อสหประชาชาติประกาศ “ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน” จึงต้องประกาศ “กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง” ควบคู่ไปกับกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และต่อมาได้เปิดพรมแดนสู่มิติของสิทธิที่มีความหลากหลาย ความเท่าเทียม การมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งผลให้เกิดความสนใจเรื่องสิทธิชุมชนอย่างจริงจังถึงปัจจุบัน²⁶

²³ ฟ้าดาว กงนครและนิธิทัศน์ องค์กรสื่อฯ. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 19. หน้า 18.

²⁴ ฟ้าดาว กงนครและนิธิทัศน์ องค์กรสื่อฯ. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 19. หน้า 19.

²⁵ ฟ้าดาว กงนครและนิธิทัศน์ องค์กรสื่อฯ. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 19. หน้า 19.

²⁶ ฟ้าดาว กงนครและนิธิทัศน์ องค์กรสื่อฯ. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 19. หน้า 20.

2.5.2 หลักการของสิทธิชุมชน

สิทธิชุมชนคือ ข้อตกลง กฎเกณฑ์ทางสังคมที่พัฒนาให้กลุ่มคนร่วมกันจัดการทรัพยากร การจัดการทางเศรษฐกิจ สังคมและอื่น ๆ โดยกลุ่มคนดังกล่าวมีความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกัน มีวัฒนธรรมร่วมกันจำเป็นที่²⁷ต้องจัดการร่วมกัน โดยชุมชนได้สร้างข้อตกลงหรือกติกาในการจัดการ ทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม ข้อตกลงอาจเป็นลายลักษณ์อักษร หรือกฎจารีตประเพณีซึ่งข้อตกลงเป็นเรื่องของการเรียนรู้การต่อสู้ ต่อรองทั้งภายในระหว่างชุมชนหรือภายนอกชุมชน ข้อตกลงร่วมจึงมีการปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคม สิทธิชุมชนจึงมีขอบเขตที่กว้าง ยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนได้

สิทธิชุมชนเป็นรูปแบบสิทธิเชิงซ้อน หมายถึง ภายใต้อัตนตงจัดการร่วมกันของชุมชน จะมีสิทธิหลายประเภทแต่สัมพันธ์กัน เช่น สิทธิการครอบครอง สิทธิการใช้ สิทธิการจัดการซึ่งสิทธิแต่ละประเภท มีการปรับสร้างใหม่อยู่เสมอ และการซ้อนของสิทธิมีหลายระดับทั้งรูปแบบสิทธิ และเจ้าของสิทธิ เช่น บางเงื่อนไขสิทธิความเป็นเจ้าของทรัพยากรบางประเภทอาจเป็นของรัฐ หรือของบุคคลในชุมชนแต่ชุมชนมีสิทธิในการใช้และสิทธิจัดการ²⁸

สิทธิชุมชนมีลักษณะเน้นการมีส่วนร่วม หมายถึงการให้ภายนอกเข้ามาร่วมสนับสนุน ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ราชการและรัฐ สิทธิชุมชนไม่ใช่สิทธิความเป็นเจ้าของแบบเบ็ดเสร็จ เช่น สิทธิรัฐที่เป็นเจ้าของใช้สิทธิตนเองก็คัดค้านภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างสิ้นเชิง เห็นได้จากกิจกรรม การจัดการป่าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์เศรษฐกิจชุมชน หรือการฟื้นฟูอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ล้วนเป็นกิจกรรมที่ต้องการการสนับสนุนจากชุมชนท้องถิ่น ประชาสังคมและรัฐ ซึ่งชุมชนก็ได้สร้างเงื่อนไข กติกาที่มีการควบคุมจากภายนอก เพื่อป้องกันการละเมิดสิทธิชุมชน กล่าวได้ว่า สิทธิชุมชนให้ความสำคัญกับผู้ที่อยู่กินดูแลทรัพยากรเพื่อความอยู่รอด²⁹ ของชุมชนเป็นอันดับแรก คนภายนอกจะมาอ้างสิทธิเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชนเมือง มาอยู่เหนือการมีชีวิตรอดของชุมชนไม่ได้ทำให้ การมีส่วนร่วมลดหลั่นกันไปตามความจำเป็นพื้นฐานของชีวิตและสังคม อย่างไรก็ตามโดยทั่วไป สิทธิชุมชนมักมีลักษณะการมีส่วนร่วมจากภายนอกมากกว่าการคัดค้าน โดยหลักการสำคัญของ “การมีส่วนร่วม” ก็คือ เป้าหมายของสิทธิชุมชน มิใช่เพื่อประโยชน์เฉพาะส่วนของชุมชนเท่านั้น แต่ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของสังคมด้วย

อุดมการณ์ของสิทธิชุมชนวางอยู่บนหลักพื้นฐานว่าด้วยความยั่งยืน และความเป็นธรรม เห็นได้จากการจัดการป่าการจัดการน้ำต้องการให้สมาชิกมีส่วนร่วมเข้าถึงทรัพยากร และได้รับการ

²⁷ ฟ้าดาว กงนครและนิติทัศน์ องค์กรสีเขียว. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 19. หน้า 20.

²⁸ ฟ้าดาว กงนครและนิติทัศน์ องค์กรสีเขียว. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 19. หน้า 21.

²⁹ ฟ้าดาว กงนครและนิติทัศน์ องค์กรสีเขียว. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 19. หน้า 22.

แบ่งปันทรัพยากรอย่างเป็นธรรม การที่ชุมชนจะอยู่รอดได้ก็ต้องอยู่บนฐานทรัพยากรที่ยั่งยืน การบริโภคให้หมดไปเป็นการทำลายทุนชีวิตของชุมชนโดยตรง ซึ่งอุดมการณ์สิทธิชุมชนจะมุ่งประสิทธิภาพสูงสุดจากการใช้ทรัพยากร³⁰

สิทธิชุมชนเป็นขบวนการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยจากรากหญ้า สิทธิชุมชนเป็นการต่อสู้โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อไปสู่ความเป็นพลักษณ์ประชาธิปไตย หรือสังคมที่เคารพความหลากหลายหรือมีนโยบายให้แต่ละท้องถิ่นตลอดจนกลุ่มต่างๆ ในสังคมให้ได้มีเสรีภาพของตนเองในการกำหนดกติกาของวิถีชีวิตเศรษฐกิจ ทรัพยากรตามภูมิวิวัฒนาการของตนเอง ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานความรับผิดชอบร่วมกันของสังคมด้วย รัฐต้องมีนโยบาย สนับสนุนชุมชนให้มีเสรีภาพในการกำหนดกฎ กติกา ระบบสิทธิ การจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ วิถีชีวิตวัฒนธรรมของตนเองและมีกลไกสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชน³¹

สำนักแนวคิดสิทธิชุมชนเชื่อว่า “สิทธิ” หาใช้สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติไม่แต่เป็นประดิษฐกรรมทางสังคมที่ผ่านการต่อสู้ต่อรอง หรือมีขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการยอมรับในสิทธิดังกล่าว และเรื่องสิทธิก็ไม่ได้เกิดขึ้นมาเพียงเพราะการอุปถัมภ์รับรองทางกฎหมายของรัฐเท่านั้น หากโดยแท้จริงเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเกิดกลุ่มเกิดการรวมตัวของกลุ่มชนเป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์หรือสำนึกความเป็นตัวคนร่วมกัน และในที่สุดก็มีพลังความสามารถเพียงพอที่จัดตั้งระบบสิทธินั้นให้เป็นจริง เป็นที่ยอมรับนับถือของสังคมวงกว้างได้

“สิทธิชุมชนมีลักษณะของการมีส่วนร่วม” หรือดึงภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องจัดการมิได้ก็คิดกันการมีส่วนร่วมจากภายนอกชุมชน แต่ต้องการให้ภายนอกมาร่วมสนับสนุน ถ่วงดุลในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น สาธารณะ และรัฐ

“สิทธิ” เป็นสองด้านของเหรียญที่อยู่ตรงกันข้ามกัน ด้านหนึ่งของเหรียญ คือ “อำนาจ” อีกด้านหนึ่งคือ “หน้าที่” ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ มีทั้งอำนาจ หน้าที่ภายในชุมชน และอำนาจหน้าที่ระหว่างชุมชนกับภายนอก กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ผู้มีอำนาจย่อมต้องมี “หน้าที่” หรือความรับผิดชอบเป็นของคู่กัน และหน้าที่นั้นก็มิฐานคิดที่มีศีลธรรม ความถูกต้องนั่นเอง ดังพบว่าในพิธีกรรมคำสอน วรรณคดี นิทานพื้นบ้าน มักมุ่งสอน “หน้าที่” แก่สมาชิกชุมชน หน้าที่ของคนหนึ่งจะเป็นตัวบ่งบอก “สิทธิ” ของอีกฝ่ายหนึ่งในคู่ความสัมพันธ์ไปพร้อมกัน

ความเป็นพลวัตของสิทธิชุมชน ระบบสิทธิหรือแบบแผนความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งภายในชุมชน และระหว่างชุมชนกับภายนอกนั้น มีลักษณะของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ขัดแย้ง ต่อสู้ ต่อรอง ช่างชิง ประนีประนอม ประสมประสาน และการปรับลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจกัน

³⁰ ฟ้ายาว คงนครและนิทัศน์ องค์กรสื่อฯ. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 19. หน้า 23.

³¹ ฟ้ายาว คงนครและนิทัศน์ องค์กรสื่อฯ. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 19. หน้า 24.

อยู่ตลอดเวลาในรูปของการสร้างข้อตกลงใหม่ กติกาใหม่ ด้านหนึ่งเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมยิ่งขึ้น ในการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน อีกด้านหนึ่งเพื่อให้ชุมชนอยู่รอด มีความมั่นคงและมี ศักดิ์ศรีในการอยู่ร่วมกับสังคมภายนอก

ดังนั้น ข้อตกลงร่วมของ “คนภายในชุมชน” จึงมีการปรับเปลี่ยนตามบริบทของความ เปลี่ยนแปลงของฐานทรัพยากร ระบบการผลิต วัฒนธรรม ความเชื่อ และปัจจัยอื่น ๆ ภายในชุมชน ซึ่งอาจมีความเปลี่ยนแปลงจากภายในหรือถูกกระตุ้นทำลายจากปัจจัยภายนอก อีกด้านหนึ่ง คุลอำนาจระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอก รัฐและทุนก็มีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาด้วย กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ต่อสู้ ต่อรอง ที่แต่ละฝ่ายกระทำต่อกัน³²

สิทธิชุมชนในกระบวนการด้านนิติศาสตร์ สิทธิชุมชนถือเป็นระเบียบกฎหมายระดับ ชุมชนซึ่งเป็นกฎหมายแบบจารีตประเพณี ซึ่งยังมีบทบาทสำคัญต่อการยึดถือปฏิบัติในวิถีชุมชน ทั่วไป ในหลาย ๆ เรื่องมีอิทธิพลมากกว่าระเบียบกฎหมายลายลักษณ์อักษรเสียอีก แต่การเกิดขึ้น ของรัฐชาติยังผลให้รัฐและสังคมให้ความสำคัญและความชอบธรรมเฉพาะต่อกฎหมายลายลักษณ์ อักษร ทิศทางที่ควรจะเป็นในปัจจุบันคือต้องรื้อฟื้นและส่งเสริมระเบียบสังคมชุมชนตามจารีต ประเพณีให้เข้มแข็งขึ้น มิฉะนั้นแล้ว ระบบนิติศาสตร์ก็จะต้องตกเป็นจำเลยที่ละเมิดสิทธิของ ชุมชนเสียเอง ในปัจจุบันแม้รัฐธรรมนูญ (2540) ได้บัญญัติเนื้อหาที่เปิดโอกาสให้แก่ การสร้างสรรค์ กระดับสิทธิชุมชนมากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติแล้วยังมีผลน้อยมาก และควรคำนึงไว้ เสมอว่า “มีสิทธิ ไม่ใช่สิทธิ ไม่ได้สิทธิ”³³

กล่าวโดยสรุป แนวคิดสิทธิชุมชนและหลักการดังกล่าวได้ให้ความสำคัญในการคุ้มครอง สิทธิชุมชนในการส่งเสริมการฟื้นฟู คุ้มครองคุณค่าทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นสิทธิชุมชน มิใช่เป็นสิทธิที่ชุมชนใช้ปกป้องรักษาทรัพยากรหรือตัวตนของตนเองเท่านั้น แต่ยังเป็นสิทธิที่ชุมชน จะสร้างประโยชน์ให้แก่สังคม ไม่ว่าจะเป็นการจัดการทรัพยากร ภูมิปัญญาท้องถิ่นและอื่น ๆ อัน สอดคล้องกับหลักการของการสร้างสิทธิ และถ้ารัฐให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชนอย่างจริงจังแล้ว สิทธิชุมชนก็จะเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ที่เอื้อหนุนให้ประชาชนหรือชุมชนได้มีสิทธิมีเสียง มีส่วน ร่วมในการกำหนดอนาคตของชุมชนของตนเองการให้สิทธิและเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วม นอกจากนี่ยังเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอีกด้วย การยอมรับบทบาทของชุมชน ท้องถิ่นในการให้สิทธิสนับสนุนและส่งเสริมให้คนในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดก

³² กริชเทพ. (2555). *แนวคิดสิทธิชุมชน*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://oknation.nationtv.tv/blog/ycn2009/2012/05/11/entry-1>. [2564, 1 มิถุนายน]

³³ กริชเทพ. (2555). *แนวคิดสิทธิชุมชน*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://oknation.nationtv.tv/blog/ycn2009/2012/05/11/entry-1>. [2564, 1 มิถุนายน]

ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี กิจกรรมต่าง ๆ และมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็น เป็นการส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีอิสระเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์และความต้องการของประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งจะทำให้การพัฒนาด้านสิทธิชุมชนเป็นไปในทางที่ดีขึ้น³⁴

2.6 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

สังคมมนุษย์นั้นไม่ได้อยู่ในสภาพที่หยุดนิ่ง หากแต่จะเคลื่อนไหวตลอดเวลา ดังนั้นแนวโน้มโดยทั่วไปของสังคมจึงอยู่ในสภาพที่จะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอโดยความหมายของการเปลี่ยนแปลงแล้วเราพิจารณาในลักษณะของการเปรียบเทียบความแตกต่างของสิ่งๆ หนึ่งในเวลาต่างกัน การเปลี่ยนแปลงจึงเกี่ยวข้องกับเวลาหมายความว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนี้เราพิจารณาในแง่การเปรียบเทียบความแตกต่างของสังคมและวัฒนธรรมหนึ่งในเวลาที่ผ่านไป

วิล เบอร์มัวร์ ซึ่งสนใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นพิเศษ ได้ให้คำนิยามของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า “เป็นการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างของสังคมอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของการกระทำและการปะทะสังสรรค์รวมทั้งผลของการกระทำและโครงสร้างที่ก่อให้เกิดปทัสถานอย่างเห็นได้ชัด”³⁵

2.6.1 ความหมายและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลง คือการทำให้สิ่งต่างๆ เปลี่ยนไปจากที่เป็นอยู่เดิม ไม่เจาะจงว่าเป็นแบบวิธีใดไม่เจาะจงทิศทาง หรืออัตราความเร็ว

ราชบัณฑิตยสถาน (2524) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) หมายถึง การที่ระบบสังคม กระบวนการแบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว ระบบการปกครองได้เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจจะเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอย เป็นไปได้อย่างฉับพลันหรือช้าคราว โดยการวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเองและที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น

³⁴ ฟ้ายดาว กงนครและนิติทัศน์ อังค้อศิวัชย์. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 19. หน้า 45.

³⁵ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไทย. หน้า 1.

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน แผนพัฒนา ความทันสมัย การพัฒนาสังคม ผลกระทบต่อสังคม การเปลี่ยนแปลง การพัฒนา สังคมเปลี่ยนแปลง การพัฒนา สังคมของชุมชน³⁶

พัทธา สายหู ได้อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ด้วยกัน อันเป็นผลมาจากระเบียบที่กำหนดการกระทำ และความสัมพันธ์ของคน เช่น สิทธิและหน้าที่ ขนบธรรมเนียมประเพณี บทบาทและสถานภาพ มีการเปลี่ยนแปลง

สนิท สมัครการ ได้อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่มีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดความแตกต่างกันขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งแล้ว การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ว่าจะเล็กน้อย หรือใหญ่โตเพียงไรก็ตามย่อมถือได้ว่าเป็นเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ทั้งสิ้น

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) หมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ทั้งระดับจุลภาคและระดับมหภาค ซึ่งอาจเป็นผลดีหรือผลเสียก็ได้

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและประชากร (The Physical Environment and Population) ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม ความแห้งแล้ง เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สังคมเกิดการเสียดสีของสังคมและความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่มีต่อกันถูกเปลี่ยนไป เช่น สมาชิกในครอบครัวต้องแยกจากกัน เพราะการเสียชีวิต และการพลัดพรากจากกัน เป็นต้น

เทคโนโลยี (Technology) เมื่อมีสิ่งใหม่ที่ทันสมัยเกิดขึ้นในสังคมไม่ว่าจะเป็นการคิดค้นได้เองหรือการรับเอามาใช้ สังคมย่อมได้รับผลกระทบและมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจเป็นระดับกลุ่มหรือระดับโครงสร้างสังคมขึ้นอยู่กับว่าคนในสังคมได้รับผลประโยชน์จากเทคโนโลยีนั้นมากหรือน้อย เพราะเทคโนโลยีทำให้มนุษย์ต้องเปลี่ยนพฤติกรรมในการกระทำต่อกิจกรรมที่นำเอาเทคโนโลยีมาใช้ บางสิ่งต้องสร้างระเบียบในการทำงานใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการทำงานของเทคโนโลยี แต่ขณะเดียวกันเมื่อมีการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ อาจทำให้เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรมที่ปรับตัวในอัตราที่ไม่เท่ากันจนเกิดเป็นความเหลื่อมล้ำระหว่างกันและเป็นปัญหาสังคมตามมา³⁷

วัฒนธรรมอวัตถุ (Nonmaterial Culture) นักสังคมวิทยา มองว่า วัฒนธรรมที่เป็นอวัตถุ เป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุตามมา สิ่งประดิษฐ์ต่างๆที่

³⁶ สรุปรบทเรียน บทที่4. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. หน้า 1.

³⁷ วชิรวัชร งามละม่อม. (2559). ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก :http://learningofpublic.blogspot.com/2016/02/blog-post_79.html. [2564, 4 กรกฎาคม]

มนุษย์สร้างขึ้นมาจากหลายเกิดมาจากคตินิยมที่ถ่ายทอดออกมาสู่วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ หากความคิดเห็น ความเชื่อ และวิธีการคิดของคนในสังคมต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมเพื่อให้เกิดความอยู่รอดการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมก็จะเกิดขึ้นตามมา

กระบวนการทางวัฒนธรรม (Cultural Processes) เมื่อเกิดการค้นพบ และมีการประดิษฐ์จนเกิดเป็นนวัตกรรมขึ้นในสังคม การเคลื่อนไหวทางสังคม ทำให้เกิดการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ไปสู่คนกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่น สังคมที่รับเอาวัฒนธรรมไว้ใช้ก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมเกิดขึ้น³⁸

การพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Economic Development) ทำให้เกิดความทันสมัยเพราะมีการเปลี่ยนแปลงการผลิตตามแบบดั้งเดิมในยุคสังคมเกษตรกรรม ไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรมและแบบเมือง ทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ ความเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) ที่เปลี่ยนระบบการผลิตจากการใช้แรงงานมนุษย์ไปสู่การใช้แรงงานจากเครื่องจักรกล ใช้ระบบการทำงานแบบอุตสาหกรรม บริเวณที่มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรมเกิดความเป็นเมือง (Urbanization) เพราะมีการอพยพแรงงานจากชนบทเข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรม การทำงานในกิจกรรมต่างๆ เปลี่ยนรูปแบบไปสู่ความเป็นระบบราชการ เกิดเป็นองค์กรขนาดใหญ่ที่มีการจัดการที่เป็นทางการ

2.6.2 รูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นนั้นมีสาเหตุที่สำคัญมาจากการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามธรรมชาติประการหนึ่ง กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากมนุษย์เป็นผู้กระทำอีกประการหนึ่ง แต่ในกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงสามารถทำให้เกิดรูปแบบของการเปลี่ยนแปลง 2 แบบ ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงแบบเส้นตรง เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่กล่าวว่า ทุกสังคมจะมีวิวัฒนาการแบบเดียวกันตลอด โดยเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีความเจริญของอารยธรรมขั้นต่ำไปสู่สังคมที่มีความเจริญของอารยธรรมระดับสูงขึ้นไป นักวิชาการที่เสนอรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบเส้นตรงได้แก่ ออกุสต์ กองต์ เลวิส เชนรี มอร์แกน และคาร์ล มาร์คซ์ เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงแบบวัฏจักร เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ไม่มีความสม่ำเสมอ สังคมจะมีจุดเริ่มต้น จากนั้นจะค่อยๆ เจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ จนถึงที่สุดก็จะเสื่อมสลายไป คล้ายกับความเจริญของมนุษย์ที่เริ่มจากเด็กทารก เติบโตเป็นวัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ วัยชรา และในที่สุดก็ตายจากไป หรือหากเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงเป็นเวลาในวันหนึ่งๆ คือ เริ่มจากเข้านอน สว่าง และมี

³⁸ วชิรวัชร งามละม่อม. (2559). *ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก :http://learningofpublic.blogspot.com/2016/02/blog-post_79.html. [2564, 4 กรกฎาคม]

แล้วค่อยๆ กลับมาเข้าใหม่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงแบบนี้เมื่อสังคมมีความเจริญถึงจุดสูงสุดแล้ว ก็จะค่อยๆ เสื่อมสลายลง โดยไม่ได้สูญหายไปแต่จะมีการปรับปรุงและเจริญขึ้นมาใหม่ เช่น สังคมของกรีก อียิปต์ จีน อินเดีย เป็นต้น³⁹

2.6.3 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถจำแนกและแบ่งกลุ่มได้ดังนี้

ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary Theory) เป็นแนวความคิดที่ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีวิวัฒนาการทางชีวภาพของชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ซึ่งกล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับจากขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่งในลักษณะที่มีการพัฒนาและก้าวหน้ากว่าขั้นที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีรูปแบบเรียบง่ายไปสู่รูปแบบที่ซับซ้อนซับซ้อนมากขึ้น และมีความเจริญก้าวหน้าไปเรื่อยๆ จนเกิดเป็นสังคมที่มีความสมบูรณ์

ออคุสต์ กองต์ (Auguste Comte) เสนอว่า สังคมมนุษย์มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ (Knowledge) ผ่าน 3 ขั้นตอน ตามลำดับ คือ จากขั้นเทววิทยา (Theological Stage) ไปสู่ขั้นอภิปรัชญา (Metaphysical Stage) และไปสู่ขั้นวิทยาศาสตร์ (Positivistic Stage)

เฮร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) เสนอว่า วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์เป็นแบบสายเดียว (Unilinear) ที่ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลมีจุดกำเนิดมาจากแหล่งเดียวกันด้วยและมารวมตัวกันด้วยกระบวนการสังเคราะห์ (Synthesis) ทำให้เกิดพัฒนาการที่ก้าวหน้าขึ้นและซับซ้อนมากขึ้น การพัฒนาของสังคมจะมีวิวัฒนาการเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ กล่าวคือ มนุษย์ที่มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมใหม่ๆ ได้เป็นอย่างดีจะมีชีวิตอยู่รอดตลอดไปและนำไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้นต่อไป

โรเบิร์ต เรดฟีลด์ (Robert Redfield) เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมจะเริ่มจากสภาพของสังคมชาวบ้าน (Folk) เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมแบบเมือง (Urban)

ต่อมาแนวความคิดในการสร้างทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบสายเดียว (Unilinear) ที่เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมต้องเปลี่ยนผ่านแต่ละขั้นที่กำหนดไว้ ได้รับการ⁴⁰โต้แย้งว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม น่าจะมีวิวัฒนาการแบบหลายสาย (Multilinear) เพราะแต่ละ

³⁹ วชิรวัชร งามละม่อม. (2559). *ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก :http://learningofpublic.blogspot.com/2016/02/blog-post_79.html. [2564, 4 กรกฎาคม]

⁴⁰ สรุปรบทเรียน บทที่4. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 36. หน้า 2.

สังคมมีจุดกำเนิดที่แตกต่างกัน มีรูปแบบของสังคมที่แตกต่างกัน หรือแม้ว่าสังคมที่มีรูปแบบที่เหมือนกันแต่อาจจะมีสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันก็เป็นได้

ทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) เป็นแนวความคิดที่มีข้อสมมุติฐานที่ว่า พฤติกรรมของสังคมสามารถเข้าใจได้จากความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ และบุคคลต่างๆ เพราะการแข่งขัน ในการเป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีค่าและหายาก

คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) มีความเชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงของทุกๆ สังคม จะมีขั้นตอนของการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ 5 ขั้น โดยแต่ละขั้นจะมีวิธีการผลิต (Mode of Production) ที่เกิดจากความสัมพันธ์ของ อำนาจของการผลิต (Forces of Production) ซึ่งได้แก่ การจัดการด้านแรงงาน ที่ดิน ทุน และเทคโนโลยี กับ ความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต (Social Relation of Production) ซึ่งได้แก่ เจ้าของปัจจัยการผลิต และคนงานที่ทำหน้าที่ผลิต แต่ในระบบการผลิตแต่ละระบบจะมีความขัดแย้งระหว่างชนชั้นผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตกับผู้ใช้แรงงานในการผลิต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ที่เป็นโครงสร้างส่วนล่างของสังคม (Substructure) และเมื่อโครงสร้างส่วนล่างมีการเปลี่ยนแปลงจะมีผลทำให้เกิดการผันแปรและเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างส่วนบนของสังคม (Superstructure) ซึ่งเป็นสถาบันทางสังคม เช่น รัฐบาล ครอบครัว การศึกษา ศาสนา และรวมถึงค่านิยม ทัศนคติ และบรรทัดฐานของสังคมเช่น รัฐบาล ครอบครัว การศึกษา ศาสนา และรวมถึงค่านิยม ทัศนคติและบรรทัดฐานของสังคม

ลิวอิส เอ. โคเซอร์ (Lewis A. Coser) เป็นนักทฤษฎีความขัดแย้ง ที่มองว่า ความขัดแย้งก่อให้เกิดผลทั้งด้านบวกและด้านลบ และอธิบายว่า ความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ไม่มีกลุ่มทางสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีความสมานสามัคคีอย่างสมบูรณ์ เพราะความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของสถานะหนึ่งของมนุษย์ ทั้งในความเกลียดและความรักต่างก็มีความขัดแย้งทั้งสิ้น ความขัดแย้งสามารถแก้ปัญหาความแตกแยกและทำให้เกิดความสามัคคีภายในกลุ่มได้เพราะใน⁴¹กลุ่มมีทั้งความเป็นมิตรและความเป็นศัตรูอยู่ด้วยกัน โคเซอร์มีความเห็นว่าความขัดแย้งเป็นตัวสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสามารถทำให้สังคมเปลี่ยนชีวิตความเป็นอยู่จากด้านหนึ่งไปสู่อีกด้านหนึ่งได้ เพราะหากสมาชิกในสังคมเกิดความไม่พึงพอใจต่อสังคมที่เขาอยู่ เขาจะพยายามทำการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์นั้นๆ ให้เป็นไปตามเป้าหมายของเขาได้

โคเซอร์ (Coser) ยังเสนอว่าความขัดแย้งยังสามารถทำให้เกิดการแบ่งกลุ่ม ลดความเป็นปรปักษ์พัฒนาความซับซ้อนของโครงสร้างกลุ่มในด้านความขัดแย้งและร่วมมือและสร้างความแปลกแยกกลับกลุ่มต่างๆ เป็นต้น

⁴¹ สรุปรบทเรียน บทที่4. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 36. หน้า 3-4.

กล่าวโดยสรุปการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและชุมชนเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางค่านิยม บรรทัดฐาน วิถีชีวิต จารีตประเพณี และวัฒนธรรมซึ่งวัฒนธรรมมีความหลากหลายและมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอยู่เสมอ วัฒนธรรมเป็นรากฐานสำคัญทางสังคมเป็นตัวบ่งบอกถึงชาตินั้นๆ วัฒนธรรมไทยสมควรแก่การรักษาไว้ ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมไทยมีการรับเอาวัฒนธรรมต่างชาติมาอย่างหลากหลาย และจะมองวัฒนธรรมไทยเป็นวัฒนธรรมที่ล่าหลัง แต่ถ้าคนในชุมชนหรือท้องถิ่นรู้จักที่จะมีการปรับใช้นำมาประยุกต์ การรับเอาวัฒนธรรมต่างชาติมาปรับใช้ให้เหมาะกับบริบทของท้องถิ่นหรือชุมชนนั้น อาจทำให้วัฒนธรรมไทยไม่ถูกกลืนกินด้วยวัฒนธรรมต่างชาติ ซึ่งวัฒนธรรมเป็นรากฐานความมั่นคงของสังคมและยังมีสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างชาติ ถ้ารู้จักที่จะรักษาคงความเป็นวัฒนธรรมเก่าเอาไว้ และปรับใช้กับวัฒนธรรมสมัยใหม่ จะต้องเสริมความเข้าใจระหว่างกันด้านความคิด วิถีชีวิต จารีตประเพณีและค่านิยมที่ยังหลากหลายมากในโลกปัจจุบัน